

371.011
Б28

1797

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

БАТУХТІНА Ольга Геннадіївна

УДК 373.291:74

**Формування елементів національної
культури у дітей шостого року життя
засобами української народної іграшки**

13.00.01 - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук



Київ-1999

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова



100310031

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Артемова Любов Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, доцент
Кульчицька Олена Іполитівна,
Інститут педагогіки та психології
професійної освіти,
старший науковий співробітник.

кандидат педагогічних наук,
Кириченко Ніна Тимофіївна,
Інститут проблем виховання,
старший науковий співробітник.

Провідна установа: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, кафедра дошкільної педагогіки, Міністерство освіти України, м. Одеса.

Захист відбудеться 7 жовтня 1999р. о. 16³⁰ години на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 7 вересня 1999р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради *Л.В. Долинська* - Л.В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та ступінь дослідженості проблеми. Державна національна програма "Освіта" визначила стратегію розвитку освіти в Україні.

Демократизація державної діяльності та суспільного життя України потребує переорієнтації дошкільного виховання згідно з сучасними тенденціями духовного, економічного та соціального розвитку країни. Сучасна система виховання спрямована на формування розвиненої особистості, наділеної національною свідомістю, гідністю і прагненням зберегти й примножувати національну культуру.

На думку вчених, саме в середовищі національної культури і з використанням надбань традиційної народної педагогіки можливе успішне розв'язання проблеми формування особистості дитини (Л.В.Артемова, А.М.Богуш, Н.В.Лисенко, М.І.Стельмахович та ін.).

Залучати дітей до культурних цінностей свого народу треба з дошкільного віку. Відомо, що світогляд українця, розвиток у нього високої духовності, творчого розуму й моральних якостей формується на основі почуттів та емоцій. Тому особливого значення у вихованні дітей шостого року життя на основі народної творчості набуває народна іграшка – найдоступніший емоційний засіб народної педагогіки.

На значущість народної іграшки у вихованні підростаючого покоління вказували С.Ф.Русова, Е.А.Аркін, А.П.Усова, Е.О.Фльоріна, А.С.Макаренко та ін.

Народна іграшка – стародавній вид народного мистецтва, виразник національної культури. У "Концепції дошкільного виховання в Україні" підкреслюється, що народна іграшка та гра з нею є важливими засобами національного виховання.

У дослідженнях Н.Заглади, Є.І.Сявавко, М.І.Стельмаховича, Н.В.Рогальської розкриваються прогресивні здобутки української народної педагогіки, визначається роль народної іграшки у національному вихованні.

Поряд з цим, зазначимо, що теоретичні та методичні аспекти використання української народної іграшки як засобу формування елементів національної культури ще не достатньо розроблені. Відсутні наукові праці, які стосувалися б наукового

обґрунтування педагогічних умов, форм і методів її застосування у виховній роботі з дітьми шостого року життя, не визначені критерії сформованості елементів національної культури засобами української народної іграшки. Аналіз навчально-виховного процесу у дошкільних закладах, опрацювання сучасних програм виховання дітей дошкільного віку підтверджують, що можливості народної іграшки не завжди використовуються належним чином.

У світлі викладеного вище постає актуальність теми нашого дослідження – "Формування елементів національної культури засобами української народної іграшки у дітей шостого року життя". Вона зумовлена потребами суспільства в етнізації підростаючих поколінь на основі національної культури народу, її нерозробленістю в науці, недостатнім використанням надбань народної педагогіки у виховному процесі.

Методологічну та теоретичну основи становили положення теорії пізнання про діалектичний взаємозв'язок та взаємообумовленність національного і загальнолюдського у суспільному прогресі. Пошук, аналіз і обґрунтування досліджуваних процесів і явищ здійснювався з позицій принципів історизму, народності, культуро- і народовідповідності. Дослідження ґрунтується на основних положеннях Закону України "Про Освіту", Державної національної програми "Освіта" (Україна XXI століття.), Національної програми "Діти України", "Концепції дошкільного виховання в Україні", зокрема про важливість і необхідність запровадження в системі освіти національного виховання в умовах суверенитету України, становлення її державності і національного самовідродження, а також програми виховання дітей дошкільного віку ("Малюк", "Українське дошкільня", "Перші кроки", авторської програми Л.В.Артемової з українознавства та ін.). Важливе місце посідають положення фундаментальних теоретичних та історико-педагогічних досліджень про місце і значення в системі національного виховання народної іграшки - мудрого засобу народної педагогіки.

Об'єкт дослідження - процес формування елементів національної культури у дітей шостого року життя.

Предмет дослідження – зміст, методи, форми застосування української народної іграшки як засобу формування елементів національної культури.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки.

Гіпотеза дослідження - педагогічне керівництво процесом формування елементів національної культури у дітей шостого року життя ефективне, якщо передбачас:

- систематичне використання української народної іграшки у педагогічному процесі дитячого садка з метою формування відповідного ставлення до неї як до цілісного культурного феномену;

- задоволення інтересу дітей до української народної іграшки шляхом розширення та збагачення їх знань про її призначення в житті людей (предмет гри, витвір декоративно-прикладного мистецтва, пам'ятка історії українського народу);

- реалізацію комплексу педагогічних методів та прийомів використання української народної іграшки в різних видах дитячої діяльності;

- забезпечення права вибору дітей, співпрацю родини з дошкільним закладом;

- організацію пошукової діяльності по визначенню засобів художньої виразності української народної іграшки (матеріал та способи виготовлення, пластичне рішення, декоративне оздоблення);

- орієнтацію на індивідуальний підхід до кожної дитини, цілеспрямоване формування індивідуального досвіду по оволодінню зображувальними вміннями та навичками при створенні дитячих робіт за мотивами української народної іграшки.

Для досягнення поставленої мети і перевірки висунутої гіпотези визначені завдання:

- 1) виявити сутність народної іграшки як цілісного культурного феномену;
- 2) теоретично обґрунтувати педагогічні передумови, шляхи використання української народної іграшки у формуванні елементів національної культури;
- 3) визначити рівні сформованості елементів національної культури у дітей шостого року життя;
- 4) розробити та апробувати зміст, методи і прийоми організації роботи по формуванню елементів національної культури засобами української народної іграшки.

В дослідженні застосовано комплекс методів, адекватних меті та завданням: теоретичний аналіз проблеми шляхом вивчення філософської, мистецтвознавчої, психологічної та педагогічної літератури; вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду; педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий та контрольний). В процесі обробки експериментальних даних застосовувались аналіз, систематизація, методи математичної статистики.

Дослідження проводилось поетапно протягом 1992-1997 рр.

На першому етапі (1992-1993 рр.) аналізувалась філософська, мистецтвознавча, психолого-педагогічна, етнографічна, фольклористична, науково-методична література, з'ясовувався стан вивчення з даної проблеми, визначались вихідні теоретичні засади, об'єкт, предмет, формулювалась гіпотеза дослідження, розроблялись вихідні теоретичні позиції та методика дослідження.

На другому етапі (1993-1994 рр.) продовжувалось вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми, визначались критерії елементів національної культури у дітей шостого року життя та здійснювався констатуючий експеримент з метою виявлення рівня сформованості національної культури у дітей шостого року життя, виявлялись педагогічні умови, форми і методи застосування української народної іграшки у виховному процесі дитячого закладу.

На третьому етапі (1994-1997 рр.) проводилась експериментальна перевірка ефективності розробленої методики по формуванню елементів національної культури засобами української народної іграшки у дітей шостого року життя. На цьому етапі опрацьовувались і узагальнювались результати педагогічного експерименту, формулювались висновки, готувались відповідні методичні рекомендації.

Експериментальна база. У педагогічному експерименті брало участь 120 дітей. Експериментальна робота була проведена у старших групах дошкільних закладів №742 м.Києва, №6 м.Глухова, №4 м.Кролевеця.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше обґрунтовано педагогічні умови формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки, дістало подальший розвиток положення щодо доцільності використання української народної іграшки у педагогічному процесі дитячого садка в якості цілісного культурного феномену.

Задоволення інтересу дітей до української народної іграшки відбувається шляхом розширення та збагачення їх знань про її призначення в житті людей, розроблено комплекс форм і методів використання української народної іграшки у педагогічному процесі дитячого садка. Педагогічне керівництво процесом формування елементів національної культури у дітей шостого року життя передбачає право влбору дітей, співпрацю родини з дошкільним закладом, організовану пошукову діяльність по визначенню засобів художньої виразності української народної іграшки орієнтацію на індивідуальний підхід до кожної дитини, цілеспрямоване формування індивідуального досвіду по оволодінню зображувальними вміннями та навичками при створенні дитячих робіт за мотивами української народної іграшки.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці теоретичних засад використання української народної іграшки (предмет гри, витвір народного мистецтва, пам'ятка історії українського народу) з метою формування елементів національної культури у дітей шостого року життя, конкретизації змісту елементів національної культури (символічний зміст, відповідні оздоблювані засоби, типові для традиційних образів української народної іграшки), у визначенні критеріїв діагностики рівнів сформованості елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методики формування елементів національної культури засобами української народної іграшки, яка може бути використана практичними працівниками в навчально-виховній роботі дошкільних закладів, а також викладачами педагогічних вузів та педагогічних училищ в процесі викладання курсів "Дошкільна педагогіка" , "Основи образотворчого мистецтва та методика керівництва зображувальною діяльністю дітей дошкільного віку".

Вірогідність результатів дослідження та зроблених на їх основі висновків забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних позицій, адекватністю використаних методів предмету і завданням дослідження, методами кількісної і якісної обробки даних, результативністю розробленої методики з формування елементів національної культури засобами української народної іграшки в експериментальних групах.

Задоволення інтересу дітей до української народної іграшки відбувається шляхом розширення та збагачення їх знань про її призначення в житті людей, розроблено комплекс форм і методів використання української народної іграшки у педагогічному процесі дитячого садка. Педагогічне керівництво процесом формування елементів національної культури у дітей шостого року життя передбачає право збору дітей, співпрацю родини з дошкільним закладом, організовану пошукову діяльність по визначенню засобів художньої виразності української народної іграшки орієнтацію на індивідуальний підхід до кожної дитини, цілеспрямоване формування індивідуального досвіду по оволодінню зображувальними вміннями та навичками при створенні дитячих робіт за мотивами української народної іграшки.

Теоретичне значення дослідження полягає у розробці теоретичних засад використання української народної іграшки (предмет гри, витвір народного мистецтва, пам'ятка історії українського народу) з метою формування елементів національної культури у дітей шостого року життя, конкретизації змісту елементів національної культури (символічний зміст, відповідні оздоблені засоби, типові для традиційних образів української народної іграшки), у визначенні критеріїв діагностики рівнів сформованості елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методики формування елементів національної культури засобами української народної іграшки, яка може бути використана практичними працівниками в навчально-виховній роботі дошкільних закладів, а також викладачами педагогічних вузів та педагогічних училищ в процесі викладання курсів "Дошкільна педагогіка", "Основи образотворчого мистецтва та методика керівництва зображувальною діяльністю дітей дошкільного віку".

Вірогідність результатів дослідження та зроблених на їх основі висновків забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних позицій, адекватністю використаних методів предмету і завданням дослідження, методами кількісної і якісної обробки даних, результативністю розробленої методики з формування елементів національної культури засобами української народної іграшки в експериментальних групах.

Апробація результатів дослідження здійснена в доповідях на міжнародній науковій конференції "Народні традиції, звичаї та обряди - основа національного виховання дітей у дошкільних закладах України" (Івано-Франківськ, 1992), міжвузівських науково-практичних конференціях (Київ, Глухів 1993, 1994, 1995 1996 1997рр.); у п'яти публікаціях автора.

Результати дослідження впроваджено на факультеті дошкільного виховання Глухівського педагогічного інституту, в дошкільних закладах №742 м.Києва, №6 м.Глухова, №4 м.Кролевеця Сумської області.

На захист виносяться положення:

- народна іграшка є цілісний культурний феномен - носій різноманітних соціокультурних функцій, відзеркалювач художніх традицій, естетичних уподобань та світогляду українського народу, що обумовлює її педагогічну роль як важливого засобу національного виховання в народній педагогіці;

- передумовою формування елементів національної культури у дітей шостого року життя є ознайомлення з художніми та ремісляними традиціями української народної іграшки у поєднанні з пізнавальним, естетичним, моральним та емоційним змістом, адекватне розуміння її культурно-історичного значення;

- сформованість елементів національної культури у дітей шостого року життя включає сукупність критеріїв та показників, які характеризують знання дітей про призначення народної іграшки в житті людей; вміння дошкільнят визначати засоби художньої виразності української народної іграшки - матеріал та способи виготовлення, пластичне вирішення, декоративне оздоблення; навички творчого застосування української народної іграшки у зображувальній та ігровій діяльності;

- методика формування елементів національної культури засобами української народної іграшки передбачає ознайомлення з символічним змістом та відповідними оздоблювальними засобами, типовими для традиційних образів української народної іграшки і їх витоками у звичаях та віруваннях народу; практичну діяльність дітей по з'ясуванню засобів виразності в оформленні іграшки та застосуванню їх у власних поробках; створення різноманітного художньо-естетичного середовища для формування у дітей національних смаків та уподобань.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і 14 додатків. Робота викладена на 163 сторінках друкованого тексту і містить 11 таблиць, 4 діаграми, 2 графіка, 25 рисунків. Список використаних джерел нараховує 339 найменувань.

Основний зміст роботи.

У вступі обгрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу і завдання, розкрито теоретико-методологічні основи, методи дослідження, його етапи, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подані дані про апробацію та впровадження здобутих результатів у практику, виділено положення, які виносяться на захист.

У першому розділі - "Теоретичні засади використання української народної іграшки як засобу формування елементів національної культури" – виявлено місце народної іграшки в системі матеріальної та духовної культури суспільства, її роль як цілісного культурного феномену, визначені психолого-педагогічні передумови формування елементів національної культури у дітей дошкільного віку, з'ясовано педагогічний досвід та сучасний стан використання української народної іграшки в дошкільних закладах України, визначено її значення у виховній роботі з дошкільниками, розроблені критерії та рівні сформованості елементів національної культури засобами української народної іграшки у дітей шостого року життя.

На основі розгляду фундаментальних філософських праць з історії української культури (Д. Антонович, Д. Дорошенко, Д. Чижевський, І. Крип'якевич, І. Огієнко, В. Січинський), специфіки національної культури (М. Грушевський, П. Куліш, О. Кульчинський, Є. Онацький, В. Плагинда, Б. Цимбалістий), сучасних поглядів на українську культуру та її складові (І. Дзюба, В. К. Ларіонова, Ю. М. Москаленко, В. П. Москалець та ін.) обгрунтовується сутність та особливості розвитку української культури. Аналіз наукових джерел показав, що національна культура є надзвичайно складним об'єктом наукового пізнання. Культура – це матрикс, основа нашого буття, "це духовні надбання народу, що виникли із праці, мислення і життєвого досвіду багатьох генерацій, які далі розвиваються або здійснюються в інших формах." (Ш. Бюглер).

В працях М.І.Киященко, О.П.Постнікової, М.М.Столович з філософсько-культурологічних позицій розкривається функціонування іграшки в культурі, розглядається специфіка іграшки та її роль в життєдіяльності людини.

Історичні та мистецтвознавчі аспекти народної іграшки постійно перебувають у центрі уваги українських та зарубіжних вчених (М.Д.Бартрам, О.В.Бакушинський, Б.С.Бутнік-Сіверський, В.М.Василенко, Є.Герцняк, Г.М.Дайн, Л.Я.Деньшин, Р.В.Захарчук-Чугай, М.О.Некрасова, О.О.Сакович, О.О.Чорновський, М.М.Церетеллі та ін.). Дослідники розкривають генезис та основні етапи розвитку народної іграшки. Виділяють її художню специфіку, визначають іграшку як самобутнє, глибоко життєве за змістом, а тому і значне культурне явище, у якому виражені локальні, національні та загальнонародські риси матеріальної і духовної культури.

Корені національної психології, національного характеру, мислення та самосвідомості закладаються в дошкільному дитинстві. В цей період активно формуються моральні норми поведінки, почуття любові до своїх батьків, рідного дому, народу, краю, виникають першооснови зв'язків зі своїм історичним коренем, закладаються підвалини національного менталітету. Зміцнення педагогічних позицій родинного і суспільного виховання, формування підростаючої особистості успішно реалізується, якщо дошкільнята зростають і розвиваються в процесі використання духовних надбань народу (Г.С.Сковорода, Т.Г.Шевченко, К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський, Г.Вашенко, С.Ф.Русова, сучасні Л.В.Артемова, А.М.Богущ, М.Г.Стельмахович, Н.В.Рогальська та ін.).

У сучасних педагогічних дослідженнях іграшка розглядається як необхідна умова для розвитку ігрової діяльності (Л.В.Артемова, О.К.Васильєва, Г.Г.Локушівська, С.Л.Новоселова), формування моральних якостей та патріотичних почуттів (М.Ф.Виноградова, Л.Х.Давлетшина, О.Б.Горунович, Л.В.Калуська, Ф.Ш.Халікова), естетичного розвитку та творчих здібностей (О.О.Дронова, Н.Т.Дяченко, А.А.Грибовська, Ю.В.Максимов, Р.М.Смирнова, Н.Б.Халезова).

Естетичне в іграшці, без спеціального наміру пристосуватись до смаку дітей, несе дитині велику художню культуру народної творчості. Діти шостого року життя спроможні не тільки бачити естетичну виразність народних виробів, зокрема

народної іграшки, а й елементарно розуміти їх національні особливості, характерні риси (Л.Я.Сірченко, Л.І.Скиданова, Р.В.Калістру, І.О.Старкова).

Значний інтерес мають роботи Н.Заглади, Є.І.Сявавко, М.І.Стельмаховича, в яких розкриваються прогресивні здобутки української народної педагогіки, визначається роль народної іграшки у національному вихованні, а значить, і у формуванні елементів національної культури.

Як свідчить аналіз педагогічних досліджень, в процесі сприйняття і творчої роботи з творами декоративно-прикладного мистецтва, зокрема, з народною іграшкою, створюються сприятливі умови для формування моральних якостей: любові до рідного краю, а через неї – до Батьківщини, поваги до творців прекрасного; виховуються дружні відносини між дітьми, формується вміння використовувати вільний час для цікавої і корисної роботи (М.Ф.Виноградова, Л.Х.Давлетшина, Р.Ш.Халікова, О.Б.Горунович та ін.). Педагоги (А.А.Грибовська, М.Ф.Дубовик, Н.Т.Кириченко, Р.М.Смирнова, Ю.В.Максимов, О.О.Дронова, Р.В.Калістру) відмічають, що дітям старшого дошкільного віку доступне не тільки розуміння естетичної сторони творів народного мистецтва, але й елементарне розуміння його особливостей, характерних національних рис.

Сучасні дослідження орієнтували нас на те, що народна іграшка має виступати в педагогічному процесі як тип художньої творчості, який поєднує в собі матеріальні і духовні здобутки. Формування знань про неї повинно здійснюватись на основі сприйняття дітьми пізнавального, естетичного, морального, емоційного змісту, адекватного розуміння її культурно-історичного значення.

В розділі висвітлюється стан застосування української народної іграшки в практиці суспільного дошкільного виховання.

Аналіз освітньо-виховної роботи з дітьми, анкетування вихователів, перегляд занять, ігрової діяльності, дитячих робіт з ліплення та малювання засвідчили, що вихователі здійснюють певну роботу по формуванню елементів національної культури дошкільників засобами української народної іграшки. Але при цьому у дошкільників не формується відповідне ставлення до української народної іграшки як одного із найстародавніших видів декоративно-прикладного мистецтва, який має свої давні усталені образи, традиції оздоблення, що народились з вірувань та звичаїв

українського народу. Саме тому в роботах дітей не виявляються національні особливості розпису, характерне кольорове сполучення, цікаві художні прийоми у декоративному і пластичному оздобленні іграшки. Аналіз результатів зображувальної діяльності дітей за мотивами української народної іграшки показав недостатню образно-естетичну виразність дитячих робіт з ліплення та малювання. В ігровій діяльності дошкільників народні іграшки також не набули достатнього застосування.

Такий стан пояснюється рядом чинників. До них ми відносимо недооцінку педагогами-практиками можливостей української народної іграшки у формуванні елементів національної культури; недостатній рівень ознайомлення дітей із звичаями, художніми та реміслярними традиціями, пов'язаними з нею; недостатню розробку змісту, методів та прийомів, спрямованих на формування у дошкільників вмій та навичок цілісного сприйняття української народної іграшки як культурного феномену, пам'ятки національної культури.

У другому розділі – «Формування елементів національної культури засобами української народної іграшки у дітей шостого року життя» – висвітлено зміст, організацію та методичку формуючого експерименту, виявлені особливості засвоєння елементів національної культури засобами української народної іграшки у дітей шостого року життя.

Експериментальне формування елементів національної культури засобами української народної іграшки включало три етапи: I етап (підготовчий) - формування у дітей уявлень про зв'язок народної іграшки з побутом, звичаями українців; II етап (основний) - формування у дітей уявлень про національні особливості української народної іграшки та навчання їх засобам художньої виразності у створенні іграшкових образів; III етап - творче застосування дітьми набутих знань та вмій у зображувальній та ігровій діяльності.

Основне завдання першого етапу полягало у формуванні у дітей вмій, які виступають передумовою цілісного сприйняття художнього образу української народної іграшки, а саме: знати і пояснювати деякі вірування, звичаї українського народу, які пов'язані з образами української народної іграшки; застосовувати набуті знання у зображувальній діяльності.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися різноманітні методи та прийоми: розповідь про вірування та звичаї українського народу, пов'язані з українською народною іграшкою; пізнавальні хвилинки для з'ясування символічного змісту традиційних іграшкових образів: коника, свинки, баранця, півника тощо; дидактичні ігри: "Про що дізнався, розкажи", "Музей української народної іграшки"; загадування загадок. Спочатку діти відгадували загадки педагога та пояснювали свої відповіді, а потім самостійно складали загадки про традиційні іграшкові образи. Також виконувались вправи на доповнення речень та висловлювань і утворення їх за схожістю, розучувались вірші, потішки, які пов'язані з українською народною іграшкою, пригадувались народні казки і пісні, в яких дається опис традиційних народних образів.

Однак, відзначаючи підвищення інтересу дітей до традиційних іграшкових образів після проведення першого етапу експериментальної роботи, необхідно підкреслити, що в цілому рівень сформованості елементів національної культури у дітей залишився недостатнім. У зв'язку з цим нами була проведена робота по навчанню дітей засобам художньої виразності та формуванню у них уявлень про національні особливості української народної іграшки.

На другому етапі формуючого експерименту була використані різноманітні засоби і прийоми. Цілеспрямоване розглядання української народної іграшки, фотокарток, ілюстрацій, організація пошукової діяльності дітей по визначенню засобів художньої виразності української народної іграшки, вправи на розвиток спостережливості («Впізнай за формою», «Впізнай за розписом», «Що слід змінити», «Відгадай, що позначає певний візерунок» і т.ін.); художньо-дидактичні ігри («Розглянь та намалюй», «Опішнянська майстерня», «Майстерня яворівської іграшки», «Художній салон»), виготовлення таблиць основних елементів розпису, оздоблення площинних силуетів за мотивами іграшок певного промислу, читання художніх творів, розглядання виробів народних майстрів (І.Гончара, О.Селоченко, О.Железняка), порівняння українських народних іграшок з російською (димківською) іграшкою для виявлення національних особливостей у пластичному та декоративному оздобленні, пояснення, показ способів декоративних засобів

художньої виразності у ліпленні та малюванні за мотивами української народної іграшки.

Така багатопланова діяльність другого етапу формуючого експерименту надала дітям експериментальних груп можливість глибше ознайомитись із художніми та ремісничими традиціями української народної іграшки, виявити активність, ініціативу, повагу до народних майстрів, сприяла формуванню практичних вмінь та навичок по виготовленню іграшок за її мотивами та використанню виробів в ігровій діяльності. Завдяки проведеній роботі, досвід дітей збагатився уявленнями про матеріал, способи та послідовність виготовлення українських народних іграшок з різних матеріалів, про пластичні та декоративні засоби її оздоблення.

Подальший розвиток практичного досвіду дошкільників здійснювався на третьому етапі формуючого експерименту в процесі розв'язання творчих завдань по використанню українських народних іграшок в мовленевій, зображувальній, ігровій діяльності. У цьому зв'язку був застосований спеціальний тематичний цикл «Спадкоємці народних традицій» як коригуюча міждисциплінарна ланка. Робота на заняттях та у повсякденні включала такі основні теми: «У гончарній майстерні», «Створимо казку», «Веселий ярмарок». Діти виготовляли подарунки, сувеніри за мотивами української народної іграшки, складали творчі розповіді про іграшкових персонажів, інсценізували казки з використанням українських народних іграшок, грали в сюжетно-рольові дидактичні ігри («У музеї», «На виставці»), брали участь у розвагах та святах («Що? Де? Коли?», «Сорочинський ярмарок»).

В процесі формуючого експерименту здійснювали індивідуальний підхід до кожної дитини, цілеспрямовано формували індивідуальний досвід по оволодінню зображувальними вміннями та навичками, організовували пошукову діяльність по визначенню засобів художньої виразності української народної іграшки.

Застосовуючи набуті знання ми прагнули, щоб діти відчували себе спадкоємцями народних традицій, продовжувачами справи народних майстрів.

Ефективність запропонованої нами методики використання української народної іграшки з метою формування елементів національної культури визначалась за результатами контрольного експерименту. Перевірка формуючого впливу

проводилася за завданнями, аналогічними констатуючому експерименту, на підставі визначених рівнів сформованості елементів національної культури, згідно таких критеріїв:

- виконання завдання (самостійно виконує; потребує незначної допомоги; не може виконувати завдання без допомоги);
- визначення та розкриття засобів художньої виразності української народної іграшки:
 - а) матеріал виготовлення (повне розкриття; часткове; тільки визначення);
 - б) декоративне оздоблення (повне розкриття; часткове; тільки визначення);
 - в) пластичне вирішення (повне розкриття; часткове; тільки визначення);
- визначення та розкриття уявлень про призначення української народної іграшки (твір українського декоративного прикладного мистецтва, пам'ятка історії українського народу; прикраса, іграшка; іграшка;
- створення робіт за мотивами української народної іграшки:
 - а) технічні вміння та навички (гарно розвинуті; середні; слабкі);
 - б) застосування засобів художньої виразності (широко застосовують і частково; не застосовують);
 - в) творчість виконання (творчо та самостійно виконують завдання; самостійно виконують завдання; потребують значної допомоги з боку вихователя).

По кожному з цих критеріїв дитині виставлялося від 0 до 3 балів. Якщо вихованці отримували 39-32 бали, їх відносили до I рівня, 31-26 балів – до II рівня, 25-19 балів – до III, 18-13 балів – до IV. Опишемо ці рівні. Діти з I рівнем – добре обізнані з українською народною іграшкою. Знають українську народну іграшку двох-трьох промислів. Визначають українську народну іграшку за матеріалом виготовлення. Мають уявлення про способи та послідовність виготовлення іграшки з певного матеріалу. Встановлюють залежність між матеріалом виготовлення іграшки та природними умовами певного народного промислу. Визначають пластичні та декоративні засоби художньої виразності певного промислу. Пов'язують їх з художнім образом іграшки. Визначають національні особливості української народної іграшки, знають звичаї, пов'язані з нею. Мають уявлення про символічний зміст традиційних іграшкових образів. Адекватно розуміють призначення української

народної іграшки в житті людей. Творчо та самостійно застосовують знання про українську народну іграшку у зображувальній та ігровій діяльності.

Діти з II рівнем сформованості елементів національної культури мають знання про матеріал, пластичні та декоративні засоби художньої виразності на середньому рівні. Вони визначають окремі засоби художньої виразності. Частково пояснюють особливості застосування їх майстрами певного промислу, але не встановлюють єдності засобів художньої виразності з художнім образом іграшки. Уявлення про звичаї, традиції, пов'язані з української народною іграшкою, є, але вони не повні. Діти частково розуміють призначення української народної іграшки в житті людей. Добре володіють певними вміннями та навичками ліплення і декоративного оздоблення іграшки за мотивами певного промислу, однак, елементи творчості у зображувальній діяльності не застосовують.

У дітей III рівня сформованість елементів національної культури знаходиться на низькому рівні. Вони слабо обізнані з засобами художньої виразності української народної іграшки. Діти знають і визначають матеріал, з якого виготовлені українські народні іграшки, окремі пластичні та декоративні засоби художньої виразності, але не вміють пояснити їх своєрідність у застосуванні майстрами різних промислів. Не повно розуміють призначення української народної іграшки в житті людей. Визначають її тільки як предмет гри чи прикрасу. У зображувальній діяльності застосовують деякі засоби художньої виразності за підказкою педагога. Технічні вміння та навички потребують вдосконалення. В ігровій діяльності вироби, зроблені за мотивами української народної іграшки, використовуються не в достатній мірі.

Діти з IV рівнем сформованості елементів національної культури не вміють визначити українську народну іграшку серед інших. Вони лише вказують на окремі декоративні засоби художньої виразності, які не розкривають. Не повністю розуміють призначення іграшки, не можуть самостійно застосовувати знання про неї у зображувальній та ігровій діяльності. Технічні вміння та навички ліплення і малювання розвинуті слабо.

Кількісні дані про розподіл дітей за рівнями сформованості елементів національної культури в експериментальних та контрольних групах до і після експериментальної роботи представлені у таблиці (табл.1).

Таблиця 1

**Зведена таблиця рівнів сформованості
елементів національної культури у дітей шостого року життя
засобами української народної іграшки**

Етапи навчання	Групи	Рівні (у відсотках)			
		I	II	III	IV
До навчання	ЕГ	-	6,6	41,6	51,6
	КГ	-	5,0	38,3	56,6
Після навчання	ЕГ	16,6	43,3	40,0	-
	КГ	-	11,7	45,0	43,3

Отже, можна дійти до висновку, що контрольний експеримент виявив значні зрушення в сформованості елементів національної культури дітей експериментальної групи. Дані контрольного експерименту в сукупності дозволяють інтерпретувати суттєві зміни в рівнях сформованості елементів національної культури.

Визначення середнього балу по кожному критерію та показнику сформованості елементів національної культури у експериментальних групах виявило більш високий середній бал, в порівнянні з контрольними групами. Отже, розроблена методика формування у дітей старшого дошкільного віку сформованості елементів національної культури засобом української народної іграшки є достатньо ефективною.

На основі узагальнених результатів дослідження зроблено висновки.

1. Дослідження підтвердило уявлення, яке склалося в прогресивній педагогіці про те, що народна іграшка є важливим і найдоступнішим засобом народної педагогіки у вихованні дошкільників.

Українська народна іграшка – цілісний культурний феномен, виконує різноманітні соціокультурні функції, які склалися в нашому суспільстві. Українська іграшка національна за своєю сутністю. Вона відбиває етнічну культуру народу – його побут, звичаї, а значить є засобом національного виховання.

2. Умовою існування та реалізації соціокультурних функцій іграшки виступає естетична виразна форма, через емоційне сприйняття якої суб'єкт розуміє її смислове значення.

У роботі простежуються основні тенденції трансформації знань про українську народну іграшку у досвіді шостирічної дитини. Інформативність народної іграшки полягає не тільки в її здатності повідомляти дитину про певні об'єктивні дані, а й в розкритті специфічної знаково-символічної інформації, завдяки якій дитина занурюється у таємниці образної символіки, знайомиться з символічним змістом традиційних іграшкових образів, з елементами-знаками українського орнаменту, встановлює їх зв'язок з уявленнями прадавньої людини.

3. Стан проблеми використання української народної іграшки у навчально-виховному процесі дитячого садка, свідчить, що практики суспільного дошкільного виховання розуміють важливість і необхідність ознайомлення дітей з українською народною іграшкою, але при цьому явно недостатньо використовують її з метою формування у дошкільників елементів національної культури та не мають чіткого уявлення про шляхи її застосування. Для виявлення сформованості елементів національної культури у дітей шостого року життя розроблено критерії та показники, які об'єктивно характеризують рівень набутих дітьми знань, умінь, навичок.

4. Експериментальна робота засвідчила ефективність застосованої нами методики формування елементів національної культури у дітей шостого року життя. Виявилось доцільним наповнення змісту навчання інформацією про соціальну значущість української народної іграшки в житті людей, а саме: витвір народного мистецтва, пам'ятки історії українського народу, в яких відображені естетичні уподобання, національні, художні та ремесляні традиції, вірування тощо. В дослідженні обґрунтовано результативність комбінованої моделі навчання, за якою цілеспрямовано розвиваються творчі здібності дитини та відбувається процес набуття спеціальних навичок та умінь. Вона передбачає також створення належного

середовища для розвитку пізнавальної творчої активності дошкільників, сприятливий мікроклімат між педагогами і дітьми на заняттях і поза ними, співпраця родини з дошкільним закладом, доступність, варіативність прийомів і форм організації діяльності дітей, доступність дитячому сприйманню підбраного матеріалу, що забезпечує самовияв дитини без прямої допомоги дорослого, а лише за умови опосередкованого керівництва і практичної творчої діяльності.

5. Дослідження показало ефективність експериментальної методики, яка сприяє засвоєнню дітьми знань про національні особливості української народної іграшки. В результаті цілеспрямованої роботи дошкільники почали адекватно розуміти призначення української народної іграшки в житті людей, пояснювати символічний зміст традиційних іграшкових образів, визначати декоративні та пластичні засоби художньої виразності, творчо й самостійно застосовувати знання про неї в ігровій та зображувальній діяльності.

На основі отриманих результатів розроблено методику формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки; систему дидактичних ігор та занять, які спрямовані на сприйняття української народної іграшки як цілісного культурного явища.

Дані дослідження не вичерпують усіх питань, пов'язаних з формуванням елементів національної культури, які можуть бути сформовані засобами української народної іграшки. Ми припускаємо подальшу розробку та вивчення питань з широкого застосування у педагогічному процесі дитячого садка інших видів української народної іграшки та створення методики їх ефективного використання.

Основний зміст дисертації відображений у публікаціях:

1. Українська народна іграшка: діти і національна культура. // Дошкільне виховання. – 1997.-№11. – С.28-29.
2. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки. // Соціалізація особистості. Київ, НПУ, 1999.- С.179-184.
3. Залучасмо дітей до національної культури. // Наукові записки. Київ, НПУ, 1999.-С.8-13.

4. Українська народна іграшка – мудрий засіб народної педагогіки. // Матеріали міжнародної конференції “Народні традиції, звичаї та обряди – основа національного виховання у дошкільних закладах України”. Івано-Франковськ, 1993-С.10-12.

5. Художня своєрідність та виховні можливості української народної іграшки. // Збірник наукових праць студентів, аспірантів, докторантів. Вип.1. Розвиток проблем психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді. Київ, УДПУ, 1993. – С.228-230.

Батухтіна О.Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - теорія та історія педагогіки. - Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ, 1999.

В дисертації висвітлюється роль та можливості використання української народної іграшки для успішної реалізації національного виховання в дошкільному закладі. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови та методика формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки, розроблено критерії та показники, які об'єктивно характеризують рівень набутих дітьми знань, умінь, навичок, подані дані, які свідчать про ефективність впровадження експериментальної методики ознайомлення дітей з українською народною іграшкою. В дослідженні обґрунтовано результативність комбінованої моделі навчання, за якою цілеспрямовано розвиваються творчі здібності дитини та відбувається процес набуття спеціальних навичок та вмінь. Вона передбачає також створення належного середовища для розвитку пізнавальної творчої активності дошкільників, сприятливий мікроклімат між педагогами і дітьми на заняттях і поза ними, співпрацю родини з дошкільним закладом, доступність дитячому сприйманню підбраного матеріалу, що забезпечує самовияв дитини без прямої допомоги дорослого, а лише за умови опосередкованого керівництва і практичної творчої діяльності.

Ключові слова: національна культура, українська народна іграшка,

формування, діти шостого року життя.

Батухтіна О.Г. Формирование элементов национальной культуры у детей шестого года жизни средствами украинской народной игрушки. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – теория и история педагогики. - Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1999.

В диссертации освещаются роль и возможности использования украинской народной игрушки для успешной реализации национального воспитания в дошкольном учреждении. Обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия и методика формирования элементов национальной культуры у детей шестого года жизни средствами украинской народной игрушки, разработаны критерии и показатели, объективно характеризующие уровень приобретенных знаний, умений и навыков, представлены данные, свидетельствующие об эффективности применения экспериментальной методики ознакомления детей с украинской народной игрушкой. В исследовании обоснована результативность комбинированной модели обучения, согласно которой целенаправленно развиваются творческие способности ребенка и происходит процесс приобретения специальных умений и навыков. Она предусматривает также создание соответствующей обстановки для развития познавательной творческой активности дошкольников, благоприятный микроклимат между педагогами и детьми на занятиях и вне их, сотрудничество семьи с дошкольным учреждением, доступность детскому восприятию подобранного материала, обеспечивает самовыражение ребенка без прямой помощи взрослого, а только через опосредствованное руководство и практическую творческую деятельность.

Ключевые слова: национальная культура, украинская народная игрушка, формирование, дети шестого года жизни.

Batukhtina O.G. Forming of elements of national culture at children of the sixth year of life by means of the Ukrainian national toy. - The manuscript.

The dissertation for the scientific degree of the

Pedagogical Sciences Candidate. Specialization 13.00.01. - Theory and History of Pedagogics. M.P.Dragomanov National Pedagogical University, Kyev, 1999.

In this dissertation the role and significance of the elements of national toy as the means of forming some elements of national culture in the 6th years old children is exposed. The pedagogical conditions of successful realization of upbringing in the pre-school educational establishments by means of national toy are also substantiated there. The given facts show the efficiency of using the experimental methodics.

The research has confirmed representation, which has developed in progressive pedagogic about that that the national toy is the important and most accessible means of education children of the sixth year.

The Ukrainian national toy a cultural phenomenon, comprises set of functions, which have developed in our society(community). She(it) reflects ethnic culture of the people his(its) life, customs, so is a means of national education.

In work is considered(examined) the basic tendencies of transformation of knowledge about the Ukrainian national toy at children of the sixth year of life. With the help of a national toy children get acquainted with the symbolical contents traditional toy of images, with elements by marks Ukrainian ornament. The modern condition of a problem of use of the Ukrainian national toy in the tutor process of a children's garden testifies that of practice of public preschool education understand importance and necessity of acquaintance of children with the Ukrainian national toy, but thus use her(it) with the purpose of formation at children of the sixth year insufficiently elements of national culture and have not precise representation about ways of its(her) use. During research of a level of formation of elements of national culture at children of preschool age were low, in most cases, carried superficial, there is not enough differentiate character.

The experimental work has shown efficiency of the technique, used by us, of formation of elements of national culture at children of the sixth year of life. Has come to light to expedient filling of the contents of training by the information about the social importance of the Ukrainian national toy in life of the people, namely: product of national art, historical memory of the Ukrainian people, in which reflection aesthetic preferences, national, art and craft traditions. In research the productivity of the combined model of training is reasonable, due to which creative abilities of the child purposefully develop and there is a process of purchase of special skills and skills. She(it) provides also creations of the certain environment for development of creative activity children, benevolent microclimate between the teachers and children on employment(occupations) and outside of them, cooperation of family with preschool establishment, availability of the offered tasks.

For revealing features of formation of elements of national culture at children of the sixth year of life the diagnostic device in his(its) structure quantitative and qualitative parameters is created, that is necessary for the objective characteristic of a level of the acquired knowledge, skills of skills.

As a result of purposeful work children of the sixth year have begun adequately to understand purpose(assignment) of the Ukrainian national toy in life of the people to explain the symbolical contents traditional toy of images, to define(determine) decorative and plastic means of art expressiveness, creatively and independently to use knowledge about it(her) in game and representational activity.

The key words: a national culture, the Ukrainian national toy, forming, the sixth years old children.

Підписано до друку *15.06.99* Формат 60x84/16
Зам. *203* Наклад *100* прим.
Віддруковано з оригіналів.

Друкарня
Національного педагогічного університету
ім. М.П.Драгоманова
м. Київ, ■ (044) 221-99-26